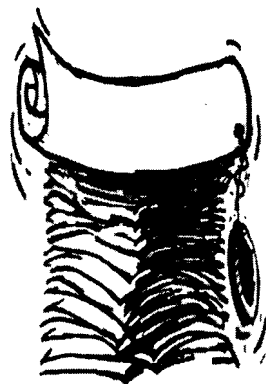

LEVÉLTÁRTÖRÉNET

KINCSES KATALIN MÁRIA–TUZA CSILLA

A CÉHTÖRTÉNETI KUTATÁSOK ÚJABB LEHETŐSÉGEI HAZAI ÉS KÜLFÖLDI GYŰJTEMÉNYEK- RŐL KÉSZÍTETT CÉHES ADATBÁZIS ALAPJÁN

I.

A számítógépes nyilvántartási rendszerek aktuális fejlettségi szintje, a mai Magyarország határain kívül eső – szlovákiai és erdélyi – levéltárak és múzeumok pozitív szemléletváltása a kutathatóság terén, lehetővé tette a nemzetközi koordináták között is használható Magyarországi Céhes Adatbázis (MCA) létrehozását. 2011-ben kezdődtek meg a rendszer megalapozásának munkálatai, a kutatás aktuális állapotának, helyzetének feltérképezése és a várható eredmények számbavétele után. Megvalósítását egy OTKA-pályázati támogatás biztosítja.¹ A 2012-ben indított kutatási program célja az MCA kiépítésének elindítása és tesztelése volt az 1526–1761 közötti időszakra vonatkozóan, a korabeli királyi Magyarország teljes területére kiterjesztve. Különösen fontosak voltak a kutatás korábbi szakaszaiból kimaradt határainkon túli területek, városok, megyék és egyéb közigazgatási egység alá tartozó települések.

Közleményünk első része beszámol az adatbázis megalkotásához kapcsolódó céhes kutatásainkról, az anyaggyűjtés eddigi eredményeiről, szempontjairól, arról a forrásfeltáró munkáról, amelynek meg kellett előznie a magyarországi céhes számítógépes nyilvántartás kialakítását. Ezzel egy előzetes szakmai tájékoztatást kívánunk adni mindazoknak, akik a jövőben kutatóként, érdeklődőként használni óhajtják az adatbázist.² Ezt követően konkrét példákon kívánjuk bemutatni az adatbázis megalkotásához

---

¹ Az OTKA 101 669 sz. tematikus pályázata, 2012 tavaszától. Témavezető: Kincses Katalin Mária (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum), senior kutató: Tuza Csilla (MNL OL). Az adatbázist megalkotta és számítástechnikai háttérét biztosítja Rába Endre (MNL E-levéltár).

² A Magyarországi Céhes Adatbázis megalkotásáról és munkáinkról szóban idehaza a Kézsművesipartörténeti Munkabizottság 2014. májusi tisztújító közgyűlésén számoltunk be első alkalommal. Külföldön egy berlini szakmai megbeszélésen a „Zentralverband des Deutschen Handwerks” szervezésében megtartott konferencián és ún. *workshopon* 2013. szeptember 17-én (írásban lásd KINCSES, KATALIN MÁRIA–TUZA, CSILLA: Handwerksquellen in öffentlichen Archiven. *Geschichte des Handwerks – Handwerk im Geschichtsbild. Dokumentation des Workshops am 16. September 2013*. Hrsg. TITUS KOCKEL–KLAUS MÜLLER. (Göttinger handwerkswirtschaftliche Studien. Hrsg. von PROF. DR. KILIAN BIZER. Band 95. Verlag Mecke Druck, Duderstadt, 2014. 70–71.), valamint az „European Social Science History

kapcsolódó forrásfeltáró munka, illetve az adatbázis alkalmazásának hasznát, egyik első, reprezentatív eredményét.

A magyarországi céhes iratanyag szisztematikus összegyűjtése és feldolgozása egy interdiszciplináris forrásfeltáró alapkutatás. A magyarországi céhes dokumentumok ugyanis nemcsak a történettudománynak, a gazdaságtörténetnek, hanem többek között a néprajztudománynak, a művészettörténetnek is forrásai.

Mindennek kiindulópontját képezte a kezdeti öt kiválasztott város és három megye anyaga: Pozsony, Kassa, Sopron, Székesfehérvár és Pest, Buda, Óbuda, valamint Pozsony, Sopron és Fejér megye forrásai. A magyarországi írott céhes források nagy része – és természetesen a tárgyi források – múzeumainkban található, ezért elsőként bevontuk a gyűjtőkörbe a Kiscelli Múzeumot, ahol budai, óbudai és pesti céhtörténeti iratok találhatóak. Célunk az adott intézményekben őrzött tárgyi és az írásos gyűjtemény, levéltári egység teljes körű feltárása, az összes céhes forrástípus felvétele, valamint az ezekből nyert összes információ rögzítése egyetlen adatbázisban.

2013 tavaszára elkészült az adatbázis, egy egyelőre magyar nyelvű rögzítő és egy, a kutatók számára megalkotott háromnyelvű (magyar, angol, német) keresőfelület kialakításával.³ Megindult és azóta folyamatos a gyűjtőmunka és az adatok rögzítése, amit a keresőfelületen a kutató naprakészen felhasználhat. Összegyűjtöttük a székesfehérvári, pesti, budai, óbudai anyagot, teljes körű feltárást és anyaggyűjtést végeztünk Budapest Főváros Levéltárában, a Kiscelli Múzeumban, a Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltárában. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) a Helytartótanácsi Levéltárban őrzött dokumentumok közül egyelőre a pest-buda-óbudai céhekre vonatkozó dokumentumokat gyűjtöttük össze. Első lépcsőben a Kiscelli Múzeum, illetve a Budapest Főváros Levéltárának anyagát tekintjük át, s egészítjük ki a Helytartótanácsi Levéltárban őrzött céhes iratokkal, amelyek hatalmas, évekre elegendő mennyiségű feldolgozó munkát jelenthetnek.⁴ Az MNL OL többi gyűjteményében, így a Magyar Királyi Kancellária levéltárában is található céhes iratok, ezekből a Coehalia abolita (A 72) állagot dolgoztuk fel, illetve jelenleg is folynak a Mohács utáni gyűjtemény Céhes iratanyagának (R 276) a munkálatai.

Budapest Főváros Levéltára őrzi a budai, pesti, óbudai céhek és társulatok céhleveleinek és szabályzatainak gyűjteményét, könyveit, iratait. Jelesül Buda város Tanácsának iratait (1686–1873) a IV. 1002. o. Céhügyi iratok (Acta cehalia) jelzeten; az iratanyag tízdoboznyi. A 633 dokumentumról, melyek keletkezésének időhatára 1761-ig

---

Conference” 2014. évi Bécsben megtartott nagyszabású 10. nemzetközi találkozásának keretében a „Supraregional Exchange and Mobility of Hungarian Craftmen in Europe” című előadásban 2014. április 24-én. Írásban munkánkat eddig két hazai folyóiratban ismertettük: KINCSES KATALIN MÁRIA–RÁBA ENDRE–TUZA CSILLA: A Magyarországi Céhes Adatbázis. A céhes kutatások története a számítógépes alkalmazás korai lehetőségeinek tükrében. *Magyar Tudomány*, 175. évf. 2014. 7. sz. 860–870. és KINCSES KATALIN MÁRIA–TUZA CSILLA: Céhtörténeti kutatások és számítógépes adatbázis. *Levéltári Közlemények*, 85. évf. 2014. (S. a.) A két tanulmány az MCA technikai leírását is tartalmazza, valamint gyakorlati útmutatást ad a rendszer használatához.

³ A <http://www.arrabo.co.hu/cehek/> felületen.

⁴ Helytartótanácsi Levéltár – Acta mechanica (C 25) összesen 22,56 iratfolyóméter.

terjed – vagyis az 1761 utáni forrásokat egyelőre nem dolgozzuk föl –, adatbázisunk számára közel 3500 digitális felvételt készítettünk. Ehhez hasonlóan Pest szabad királyi város Levéltárában Pest város Tanácsának iratai között (Vegyes céh- és iparügylek, a IV. 1002. k. 1., 2., 8. jelzeten) háromdoboznyi (kb. 2 ifm.) vonatkozó céhes irat van; a 365 iratról 602 fotót készítettünk. Mint említettük, teljes körű feltárást végeztünk mindkét gyűjteményi csoportban.

A Kiscelli Múzeumban őrzött, ehhez tematikusan kapcsolódó, illetve ezt kiegészítő, elsősorban budai és óbudai vonatkozású céhes iratanyagot szintén fotózással gyűjtöttük egybe: a 70 dokumentumról, melyek túlnyomó részt terjedelmes céhkönyvek 2240 fotó készült. A források a Térkép-, Kézirat- és Nyomtatványtárban találhatóak. A múzeum több céh iratanyagát (mesterkönyvek, vándorkönyvek, oklevelek, számadáskönyvek, mesterremek-leírások stb.) őrzi, kb. 15 doboznyi az anyag, valamint néhány fióknyi oklevelet (kiváltságlevelek). Nagy segítséget jelentett, hogy a múzeum munkatársai már korábban számos iratról készítettek digitális felvételt, melyeket készségesen rendelkezésünkre bocsátottak. A múzeumi céhes iratokról rendelkezésre áll egy többé-kevésbé teljes mutató,⁵ melynek használata szintén megkönnyítette munkánkat. Mindennek eredményeképpen a Kiscelli Múzeumban ugyancsak teljes körű forrásfeltárást végeztünk.

Az Országos Levéltárban a Magyar Királyi Kancellária levéltárának Coehalia abolita (A 72) gyűjteménye a céhek feloszlásakor ki nem selejtezett és meg nem semmisített hatalmas mennyiségű privilégiumlevél megmaradt részét tartalmazza kronologikus rendben (két nagydoboznyi anyag), a 193 dokumentumról 1227 digitális fotó készült.

A 16-18. századi budai céhíratok ennél nagyobb hányada a Helytartótanácsi Levéltárban található. Az Acta mechanica (C 25) mintegy 12 doboznyi forrása a budai (a 200 dokumentumról közel 8200 felvétel készült), hét doboznyi anyaga pedig (82 dokumentum, közel 3500 felvétel készült) a pesti céhek 16-18. századi iratanyagát foglalja magába.

A vállalt vidéki levéltári kutatások – Fejér és Sopron megye – közül az MNL Fejér Megyei Levéltárban végeztünk eddig teljes körű forrásfeltárást (a Sopron megyei és városi anyaggyűjtésre a pályázat munkaterve szerint 2015. január-februárban kerül sor). A Fejér Megyei Levéltárban találhatóak a székesfehérvári és fejér megyei céhek iratai: IX. Testületek. Ipari és kereskedelmi testületek. Céhek iratai. A 25 doboznyi forrás mintegy 1317 iratot, illetve tételt tartalmaz, melyekről közel 4000 felvétel készülhetett.

Áttörve a céhes kutatások során eddig évtizedekig tapasztalt legnagyobb akadályt, megkezdtük a kutatást a mai Magyarország határain kívül eső, alapvető fontosságú romániai és szlovákiai levéltárakban is. Így elsőként végeztünk teljes körű (!) forrásfeltárást és gyűjtőmunkát (terven felül) a Román Nemzeti Levéltár Temesvári Állami Levéltárában (Arhivele Naționale ale României Arhivele Naționale Timiș), a Román Nemzeti Levéltár Kolozsvár Város Levéltárában (Arhivele Naționale ale României,

⁵ PERÉNYI ROLAND: Az újkori várostörténeti gyűjtemény céhemlékei. *Magyar Múzeumok*, 13. évf. 2007. 3. sz. 26–29.

Arhivele Statului Cluj), pályázati terv szerint a Kassai Városi Levéltárban (Archív mesta Košice), a Pozsonyi Állami Levéltárban (Štátny archív v Bratislave), valamint a Pozsony Főváros Levéltárában (Archív hlavného mesta SR Bratislavy) utóbbiban a mostani, korlátozott kutatási lehetőségek ellenére szintén terven felül –, valamint a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeumban (Východoslovenské múzeum, Košice).

Elsőként 2012 őszén, a temesvári kutatás nem tervezett lehetőségével élve teljes körű anyaggyűjtést végeztünk a levéltár 117. és 1045. sz. fondjaiban, melyek a fennmaradt temesvári céhes forrásokat tartalmazzák a 15-19. századra vonatkozóan. A 117. fond a bánáti múzeumban a 19. században összegyűjtött céhes anyagot foglalja magában (Colecția muzeul Banatului), a 1045. fond pedig a volt lugosi történeti és néprajzi múzeum anyagát (Colecția de documente a muzeului de istorie și etnografie Lugoj); az összesen 23 tételes vegyes tematikájú céhes iratanyagról 575 fotó készült. Az iratok rossz állapotát tekintve kutatásunkat forrásmentésként is felfoghatjuk.

Természeteszerűleg ennél nagyságrenddel jelentősebb mennyiségű iratanyag maradt fenn a pozsonyi levéltárakban. Pályázatunk kezdetén célunk egyedül a Pozsonyi Állami Levéltárban található anyag feltárása volt (ez sikerült is, de ott, mint utóbb kiderült, csak kétdoboznyi iratot őriznek). Pozsony Főváros Levéltárában 2011-ben, amikor OTKA-pályázatunkat beadtuk, az intézmény kiköltöztetése és a levéltári kutatás felfüggesztése miatt nem tervezhettünk munkát. Időközben azonban a hat különböző, Pozsony külvárosi részein található lakótelepeken lévő ideiglenes raktárak közül egy volt óvodában megnyitottak egy ún. ideiglenes kutatótermet, ahol nagyon korlátozott keretek között, de lehetővé vált a kutatómunka. Ily módon csak becsülni tudjuk, hogy az eredeti céhes anyagmennyiségnek mekkora hányadához sikerült hozzáférnünk, ugyanis a költözködéskor nem készült nyilvántartás arról, hogy a céhes iratokat pontosan mely raktárakba szállították, és azokon belül pontosan hová kerültek, így a pozsonyi levéltáros kollégák sem tudnak az anyag nagy részéhez hozzáférni, nemhogy a kutatás számára azt rendelkezésre bocsátani.⁶ Az általunk megkapott forrásmennyiség becslésünk szerint a teljes anyagnak csupán harminc-negyven százaléka volt. Ugyanakkor a kutatás számára jelenleg elérhető dokumentumokat hiánytalanul megkaptuk. Ily módon 23 dobozban kb. tíz iratfolyóméternyi anyagot sikerült kézbe vennünk és áttekintenünk. 876 tételnyi iratot néztünk át, és tártunk föl, de csak 724 digitális felvételt készítettünk kb. húsz tételről a Szlovákiában jelenleg érvényben lévő korlátozott fotózási lehetőségek miatt. A többi forrást helyben történő írásos adatgyűjtéssel dolgoztuk föl. A pozsonyi céhes források jelenlegi állapotát tekintve érdemes megjegyeznünk, hogy mivel az állományvédelmi szempontokat a jelenlegi helyzetben a legcsekélyebb mértékben sem lehet érvényesíteni, túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy párszáz darabos digitális fotógyűjteményünk néhány éven belül több vonatkozásban is unikális lesz. Programunk értékmentő lehet, mert a források egy része olyan állapotban van, hogy ha azonnal nem változtatnak a tárolási körülményeken (márpedig erre nem látnak esélyt a levéltár munkatársai sem a közeli, sem a távolabbi jövőben), az anyag egysze-

⁶ A levéltár referense, Németh Szilvia levéltáros segítségével sikerült áttekintenünk azt az iratmennyiséget, ami egyelőre a raktárakban hozzáférhető.

rően megsemmisül. A digitális felvételek elkészítésénél tehát fontos szempont volt számunkra, hogy ily módon legalább valamilyen nyoma maradjon a céhes iratok pusztulásra ítélt részének.

Ennek éppen ellenkezőjét tapasztaltuk a kassai levéltárban. A Kassai Városi Levéltár céhes forrásaiból előzetes információink szerint (Dóka Klára kutatásai az 1980–1990-es években) tízdoboznyi anyag szólt a kassai céhekről, a 16. századtól kezdődően, melynek segédlete egy cédulakatalógus. Úgy tudtuk, hogy a céhes élet minden típusú dokumentuma megtalálható itt, s az anyagot mesterségek szerint rendezték. Célunk ennek ismeretében az volt, hogy a kassai városi múzeum anyagát is feldolgozzuk, ami előzetes információink szerint kb. kétdoboznyi, s úgy véltük, kiegészíti némiképp Kassai céhes életének dokumentumait a 16–18. századra vonatkozóan.

Ilyen előzmények után azonban azt tapasztaltuk, hogy a Kassai Városi Levéltárban nem tíz, hanem 46 doboznyi céhes iratanyag található. Segédlete egy jól használható mutatókönyv, s a kutatást maximálisan lehetővé tették számunkra oly módon, hogy minden egyes doboz összes iratát megkaptuk. Az iratok savmentes dobozokban fekszenek, száraz, megfelelő hőmérsékletű raktárakban őrzik azokat, vagyis a tárolás körülményei kielégítőek. A céhes élet valóban minden típusú dokumentuma megtalálható itt, 1416-tól az ipartestületek a 19. század végi megalakulásáig. Az egyedülállóan gazdag és értékes céhes forrásanyagot mesterségek szerint időrendi sorrendbe szedve rendezték. Jelenleg készül egy számítógépen rögzített színvonalas segédlet is. A legkorábbi iratok 15. századi Zsigmond-korabeli oklevelek, több kassai céh összes fontos dokumentuma (elsősorban oklevelek és céhkönyvek) fennmaradt. A fotózásnak – mint utaltunk rá – Szlovákia levéltáraiban korlátozzák: egy teljes dokumentumot az elejétől a végéig fotózni csak előzetes és különleges, Pozsonyból megkért engedély alapján lehetséges. Ezért a digitális rögzítés mellett helybéli adatrögzítés és feltárás útján gyűjtöttük egybe az anyagot (a 402 tételnyi iratról „csupán” 1990 felvétel készült).⁷ Mint említettük, lehetőség szerint tervbe vettük előzetesen a kassai városi múzeum anyagának feldolgozását is – ez a tervünk is megvalósult.⁸ A 102 tételből (nem kettő, hanem 14 doboznyi irat) álló céhes anyagról 1845 felvételt készíthettünk. A helyi kollégák fontolgatják az egyesítést a kassai levéltárban található iratokkal, ami a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum jelenlegi tárolási feltételei és műtárgyvédelmi lehetőségei miatt messzemenően indokolt lenne.

Végül egy szintén terven felüli, Kolozsvár Város Levéltárában folytatott kutatásról számolhatunk be. A levéltár 544. fondja tartalmazza Kolozsvár teljes fennmaradt céhes iratanyagát a középkori oklevelektől kezdve a 19. század végéig. A román levéltárakban a szlovákiaiakkal szemben nem a fotózást, hanem a naponta megkapható iratmennységet korlátozzák (legfeljebb 12 irat), a megkapott dokumentumokat az elejétől a végig le lehet fotózni digitális fényképezőgéppel. Az 544. fondhoz tartozik egy

⁷ Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy tételes, minden forrásra kiterjedő, teljes körű gyűjtőmunkában volt részünk, ami elsősorban a kassai levéltár igazgatójának, Maria Hajduovának köszönhető, valamint a levéltár munkatársának, Martin Bartošnak, akik mindketten a legmesszebb menően támogatták munkánkat.

⁸ Köszönhetően kassai múzeum muzeológusának, Ursula Ambrusovának.

segédlet, amely tartalmazza a gyűjtemény iratanyagának leírását céhenként, a forrásokat iratcsoportonként és időrendi sorrendben feltüntetve (az egyes iratok terjedelmével együtt, s megtudhatjuk azt is, hogy az milyen nyelv(ek)e(n) készültek). Céhes adatbázisunk szempontjából „értékesebbek” voltak a nem egyszer 250–350 éven át vezetett céhkönyvek (a céhtagok teljes névsorával évenkénti lebontásban), közöttük a céhek megalapítását dokumentáló középkori, kora újkori oklevelek, céhprivilegiumok, ezért a Magyarországi Céhes Adatbázis céljára elsősorban a sok adatot tartalmazó céhkönyvek digitális fotózására törekedtünk. Mivel a többszáz oldalas céhkönyv és az egyetlen darab oklevél egyaránt egy-egy kikérhető iratot jelentett, a műves középkori okleveles anyag adatait zömmel jegyzeteléssel rögzítettük. Az oklevelek jelentős részét egyébként különböző helyeken, kiadványokban és fórumokon publikálták már a szakma képviselői. A kolozsvári céhes élet ma rendelkezésünkre álló teljes forrásbázisát sikerült ilyen módon áttekinteni, az adatokat rögzíteni. A 83 tételnyi iratról 4219 digitális felvétel készült. Napi szinten tapasztaltuk az állományvédelmi törekvéseket is: az elkért és maradtalanul rendelkezésünkre bocsátott anyag egy részét a fotózás után azonnal a restaurátor műhelynek adták át.

Kutatási beszámolóink végén az alábbi táblázat a kutatás során eddig áttekintett céhes források lelőhelyeit, az áttekintett irat mennyiségét, valamint a forrásokról készült digitális felvételek számát foglalja össze

Az átnézett anyag mennyiségét csak becsülni lehet, ez alapján az eddig meglátogatott 13 intézményben, illetve gyűjteményi egységben becslésünk szerint az 1761. évi időhatárig legalább 50–55 ezer főlioni, azaz mintegy 95–105 000 oldalnyi anyagot sikerült áttekintenünk, illetve összegyűjtenünk. Mint említettük, a soproni anyag kutatása még előttünk áll, ami az eddig elvégzettekhez hasonló terjedelmet jelent.

Az adatbázis jelentőségét nagyban növeli, hogy a hazai gyűjteményekben végzett, teljes körű feldolgozás eredményei határainkon túl is hasznosulhatnak.

A folyamatos feldolgozása eredményeképpen az adatbázis-program felhasználói felületének tartalma napról-napra gyarapodik. Erre építve munkánkat egy nagyobb kezdeményezés első lépésének tekintjük. Középtávon a legnagyobb céhes anyaggal rendelkező levéltárak céhiratainak feldolgozását tűztük ki célul, ami lehetővé teszi, hogy egyes időszakokra, mesterségekre, témákra, de konkrét céhtagokra is kutassunk. A soron következő lépés, hogy az adatbázishoz kapcsoljuk a levéltári iratok elkészült digitalizált fotóit, valamint az iratokhoz kapcsolódó tárgyi emlékek felvételeit. Publikussá tételük a következő pályázati ciklus feladata lesz.

A levéltár, gyűjtemény megnevezése, a gyűjtés módja	A feldolgozott irat mennyisége (tétel, db)	Az elkészült digi- tális felvételek száma (db)
Pest, Buda és Óbuda céhes iratai		
MNL Országos Levéltára, Magyar Királyi Kancellária Levéltára, Coehalia abolita (A 72) (2 doboz) fotózás	193	1227
MNL Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár, Acta mechanica (C 25) Budai céhek iratai (12 doboz) fotózás	200	8116
MNL Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár, Acta mechanica (C 25) Pesti céhek iratai (7 doboz) fotózás	82	3459
Budapest Főváros Levéltára, IV. 1002. o. Buda város Tanácsának iratai, Acta cehalia (4 doboz) fotózás	633	3478
Budapest Főváros Levéltára, IV. 1002. k. 1., 2., 8. Pest város Tanácsának iratai, vegyes céh- iratok (3 doboz) fotózás	365	602
Kiscelli Múzeum (kb. 15 doboz) fotózás, a múzeum digitális felvételeinek rendelkezé- sünkre bocsátása	70	2240
Fejér megye céhes iratai		
MNL Fejér megyei Levéltára, Testületek. Ipa- ri és kereskedelmi testületek. IX. Céhek iratai (25 doboz) fotózás	1317	3961
Kassa szabad királyi város céhes iratai		
Kassai Városi Levéltár, Cechi (46 doboz) fotózás, írásbeli adatgyűjtés	402	1990
Kelet-Szlovákiai Múzeum, Kassa (14 doboz) fotózás	102	1845
Pozsony szabad királyi város és Pozsony megye céhes iratai		
Pozsonyi Állami Levéltár (2 doboz) írásbeli adatgyűjtés	7	
Pozsony Főváros Levéltára (23 doboz) fotó- zás, írásbeli adatgyűjtés	24	876
Kolozsvár szabad királyi város céhes iratai		
Kolozsvár Város Levéltára (544. fond) fotó- zás, írásbeli adatgyűjtés	83	4219
Temesvár céhes iratai		
Temesvári Állami Levéltár (117., 1045. fond) fotózás, írásbeli adatgyűjtés	23	575
Összesen:	4238	32 437

II.

Az itt közreadott két forrást a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum céhes gyűjteményében tártuk fel. Közreadásukban több szempont is szerepet játszott.

Kassa (és a magyar céhtörténet) legrégebbi privilégiumlevele az 1307-ben kiadott, de csak egy 1448-as átírásban fennmaradt szücs céh kiváltságlevele.⁹ Kassa 15. századi céhes életéről már meglehetősen sokat tudunk, a század második feléből számos céhlevél maradt ránk. Az alábbi két forrás azonban mindezekig ismeretlen volt a középkori céhtörténet kutatói számára.

A két közreadott forrást a szíjgyártó céh iratai között leltük meg, 16-17. századi dokumentumok között lappangott. Ursula Ambrušová muzeológus asszony előadásából eddig úgy tudtuk, a kassai szíjgyártó céh csupán 1629-ben kapott privilégiumlevelet a városi tanácstól.¹⁰ Bár a forrás csupán szabálygyűjteménynek, s nem megerősített privilégiumlevélnek tekinthető, a kassai szíjgyártó céh működését kb. 150 évvel régebbi időpontig tolja ki.

A második közreadott, krakkói keltezésű oklevél megerősíti, hogy az első kassai céhek maguk is leánycéhekként, a krakkói főcéhládától kapták privilégiumlevelüket. A Krakkó–Kassa közötti kapcsolatok nyilván hozzájárultak Kassa gazdasági megerősödéséhez. Ezek a kapcsolatok még a kora újkorban is virágoztak, mélyebb vizsgálatuk céhes viszonylatban akár az adatbázis bővülését és a kutatás kiterjesztését is jelentheti a krakkói céhek történetére, mely új adatokkal gazdagíthatja mind a magyar, mind a lengyel céhtörténeti kutatásokat.¹¹

Végül a források kiadását indokolja nyelve is: mindkettő németül és nem a középkorban megszokott latin nyelven íródott, így a nyelvészeti kutatás számára is unikum, és információkat nyújthat például a kassai németek származási helyére vonatkozóan.

A fenti okok indokolták forrásaink betűhív átírását is. Ezt a lehetőségek szerint meg is tettük. A rövidítéseket minden esetben feloldottuk, ezeket szögletes zárójelben jeleztük. A bármilyen oknál fogva olvashatatlan részeket szögletes zárójelbe tett pontozással jelöltük. A bizonytalan olvasatú szavakat, vagy amelyeknek jelentése megfejtetlen volt számunkra, kérdőjellel jelöltük.

---

⁹ Az oklevél a Kassai Városi Levéltár anyagában található (Archív mesta Košíc, Cehalia: Pelliones), on-line elérhető a Magyar Nemzeti Levéltár középkori okleveles adatbázisában (<http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&q=KIAD%3D%28kassa%29&s=DAT&m=1&a=rec> (A letöltés időpontja: 2014. november 2.)

¹⁰ Ursula Ambrušová előadása „Céhszabályzatok a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum céhes gyűjteményében” címmel hangzott el 2004. október 28-án, Somorján, a „Musaeum Hungaricum I. A szlovákiai magyarság tárgyi emlékei és ezek múzeumi dokumentációja” elnevezésű konferencián. Az előadás szövege: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/sk/museum_hungaricum_1/pages/008_cehszabalyzatok_a_kassai.htm (A letöltés időpontja: 2014. november 2.)

¹¹ Szép példa a korai újkorból a kassai kádár céh esete, mely 1546-ban kapta céhlevelét Krakkóból, azzal a kiváltsággal együtt, hogy legényeik a krakkói anyacéh hagyományos vándorlási útvonalát követhetik Lemberg irányába. A kassai kádár céh később maga is anyacéhvé vált, s leánycéhei is élhettek a krakkói céhtől kapott vándorlásra vonatkozó és egyéb kiváltságokkal. – MNL. OL. Helytartótanácsi levéltár – Acta mechanica (C 25) – Comitatus Gömöriensis No. 3. – kádár céh.

Az első, hosszabb szöveg a szíjgyártó céh szabályzatát foglalja össze. A szabályzatot két kéz írta, a helyesírás és a nyelvi jellegzetességek is két szerzőre utalnak, tartalmilag azonban egységes szövegről van szó. A dokumentum anyaga pergamen. A tinta sajnos helyenként elhalványult, nehezen olvasható, így bizonytalan olvasatúvá tette például a főnévi igenevek esetében a 'm' vagy 'in' végződéseket.

A statutumokban már megtalálhatunk minden olyan jellegzetes kiváltságot és előírást, melyeket a későbbi privilégiumlevelek tartalmaznak.

A szabályzat nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a céhben történt eseményeket belügyként egymás között rendezzék: ha mesterek közötti ellentétről van szó, ha a mester házanépét érintő ügyekről van szó, a céh szabja ki a büntetést. Súlyos kihágást jelent, ha valaki kibeszéli a céhgyűlésen elhangzottakat, vagy a céhen kívüliek előtt szidalmazza egy társát. Különös figyelmet fordítottak a forrás tanulsága szerint a vallási előírások megtartására. Mind a mesternek, mind a háznépnek el kellett mennie a misékre, s ha ez elmaradt, a háznépet is ugyanúgy büntetés alá vehette a céh, mint a mestert. Jellemző módon a büntetés a legtöbb esetben gyertyákra való és/vagy a templomnak adandó viasz, néhány esetben pénz.

Már ekkor előírták, mit kell teljesítenie a legénynek a céhbe való felvételéért: négy font viaszt és négy forintot kell adnia, mesterremeket kell készítenie, ám mindezek előtt polgárjogot kell szereznie. A későbbi vándorlási kötelezettséggel, illetve mesterasztal adással itt még nem találkozunk. A mesterek fiai és lányai azonban már ekkor előnyt élveztek a felvételnél.

Már arra is láthatunk példát, hogy a céhben szabályozzák a munkamegosztást is. Gondosan ügyelnek arra, hogy egyik mester se vásárolhasson jobb minőségű nyersanyagot vagy nagyobb mennyiséget, mint a másik. Tilos volt elcsalni egymástól a vőket. Tilos volt a kantárra a megegyezéstől eltérő díszítést tenni. A szabályzat az inasok helyzetéről is elárul némi információt. Az inast három évre szegődtetik, és tilos volt tanulóideje lejárta előtt elküldeni. Ugyanakkor az engedetlen inast a mesterek beleegyezésével azonnal eltávolították. Súlyosabb esetben még járandóságát, (mesterétől kötelezően kapott) ruháját és cipőjét is megvonhatták tőle. Jogai nem voltak. A felszabadult legényeket tilos volt alkalmazni a céhben, ha azok közben más faluban vagy mezővárosban is munkát vállaltak. Ez az előírás a kontárok elleni harcot vetíti elénk.

Második forrásunk egy 1422-es kiváltságlevél, amit a krakkói városi tanács adott ki a krakkói szíjgyártó céh részére. Anyaga papír, szép városi pecséttel megerősítve. A tanácstól kapott kiváltság a késztermék előállítására vonatkozik; a megnevezett kantárt a részletesen leírt díszítéssel csak a céhtagok készíthetik el, céhen kívüliek nem. A tanácstól szerzett privilégium tehát a konkurenciát zárja ki, s monopóliumot biztosít a céhnek mindenféle szegecsekkel kivert és díszítetlen lószerszámok készítésére egyaránt. A krakkói szíjgyártó céh oklevele nyilvánvalóan azért került a kassai céhhez, mert – mint említettük – a krakkóinak leánycéhe lehetett, s az anyacéh kiváltságait a kassaiak is megkapták.

A két itt közölt forrás tehát szép példája annak, hogy milyen kincseket rejthetnek levéltáraink, amelyeket csak alapos feltáró munkával lehet felszínre hozni. A források nyomán látható az is, hogy akár csak egyetlen céhnek is milyen szerteágazó kapcsolatai

lehetnek, s egy-egy cég teljes kapcsolatrendszerének, évszázadokon átívelő történetének feltárásához mekkora segítséget nyújthat egy, több gyűjteményt magában foglaló és feldolgozó adatbázis, konkrétan a Magyarországi Céhes Adatbázis egyelőre induló fázisban lévő programja.

Forrásközlés

I.

Východoslovenské múzeum v Košiciach

Zbierkový predmet J. Kategorie

Leltári száma 21,804

Jelzete: No. 723.

Tetején más kézirással: [...] Corrigiator quis chripscit 1574

Nota Anno D[omi]ni 1470 So habe wur Fyrmeyster Der Rymer czeche mehr vnd alt gelibet vnder ey[n] ander yn gesannpt czeche zou dem ersten

Wer eynen firmeyster stroffit yn der czeche Der hoth Dy meyster gar gestroffit wnde wer das thuth der ist bestandm Der busse von ydem meyster ij d[enarios]

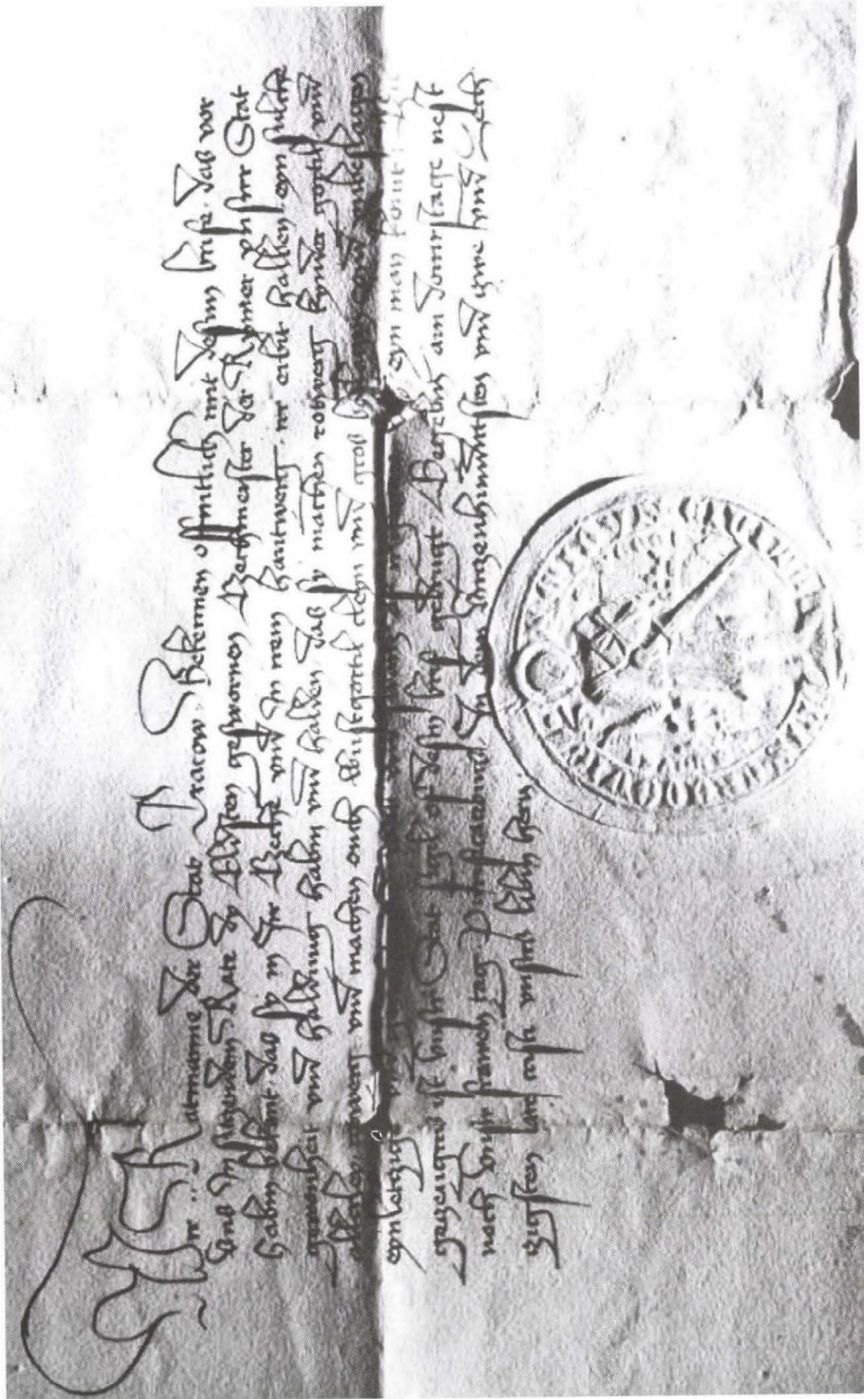
Item wenne Dy meyster schencken wer Denne vndn vns brechyt mit wortem oder myt werckm Der ist bestandm Der höchsten bwsse

Item wer eyn newer meyster wyl seyn Der sal keyn erbit thwn her habe Denne Dy vir stöcke beweyssset wnde wenne her Dy vir stöcke machen sal so sullen Dy furmeyster Der bey seyn ab her das kan ader nicht vn[n]d ab her besitzt zo gewynne her burger recht von vnserin herrin wnde Dor noch gewynne her unß[er] czeche vnd sal gebin viii phu[n]t wachz wnde iiij Fl[orenos]

Item wer eyn newer meyster wirth Der sal Den meysterm ij gerichte schaffenn wnd sal obm an trethen gegen [gegen?] dem kawff hawß an welchem art her wyl vnd an Dem selbm arth sal her bleybm

Item wylcher meyster worbust vnde der buße nycht leydenn noch gebm wyl Dor noch also erbere meyster Der kennen vnd Das var dy h[e]rm stossit Der ist bestandm Dy höchste busse [1]

Item Is sey eyn son ader eyn tocht[er] das eynes meysters kynt ist wen das off das hanthwerck kom[m]eth das sal halbe zeche gewynnen

Item wenne eyn ler iuger seynem meyster auß den ler Iorm entlesst vnd bleybet lenger aussen wenn iij wochin vnd wen her wid[er] kom[m]pt noch den iij wochin wyl her vider zcu dem hantwergk zo sal her gebm in dy czeche ij phu[n]t wax vnd viij d[enarios] vnd sal seyne[n] mester off eyn newes Dynen als her sich vordynget hoth

Item wenne sich eyn Junge des hantwercks vorczeit so sal yn vorbas keyn meyst[er] off nemen

Item keyn mest[er] zal off keynen ior marck gehenn mit keyn[er] arbit her habe Deme eynenn fürmest[er] is lassen schauen in Der zechen

Item wenn vnß[er] czech czechm geet nicht an buß öm(?) vnd der iß behelt ober nacht vnd entwerth is nicht Do is hyn gehöret der ist bestandm der höchsten buß vnd vn sich vorrandch[?] eyn [halb] phu[n]t wax

Item wer der ist der do der zedel nicht gelobm wyl als vyl buße man ym off vyrffet vnd als is zwyschen vns gelybet ist so loß Der selbe zy zedel leßen vnd bezal dem schreyber seynen lon

Item So habe wir gelibet Das key[n] mest[er] sal lassen feyl habin new ding is sey var der kyrchin ader off der trydenn vnd sey vestreley is sey das sal man nemen vnd darzu Dy buß von ydem stöcke ey[n] [halb] Ph[unt] wax [2]

Item wnd keyn meyst[er] zal vorbaß mor machin swartze reyß zeme mit graulawben ledir sunder her zal sy machin von vngerischem geryme[n] ver das pricht von ydem stöcke eyn [halb] Ph[unt] wax

Item ver das licht vorstewmet der ist bestandin eyn [halb] Ph[unt] wax

Item wilch mest[er] zou vnß[er] liben frauen klost[er] alle quattemper nicht kompt zou Der sele messe mit sampt seynen hausfrau[en] zou Dem ersten oppite der vorbusset eyn phut wax fraw vnd auch der man

Item wer vngedackt auß treget e mitman auß hengeh Der sal gebm [halb] ph[unt] wax Auch wen eyn mester den anderin bescholdigt vnd mag das off yn nicht beweren Der sal dy buß var yn gebm

Auch als manch hauth eyn[er] kawffet off Dem runde ader off dem Kötthoffe Der sal gebin von yder hawth eyn ph[unt] wax

Item wen eyn[er] dem anderm aws der hauth kewffit is sey vas is sey Der ist bestandm eyn [halb] ph[unt] wax als manch ledir als manch [halb] ph[unt] wax sal der czechin gebin

Item wer Der ist der vnßer czeche heymlichkeyt meldet vnd offenbarth Der ist bestandm der höchsten buß vnd dor noch noch vnßer herrin vns vnder weysin

Item wer sich enczwert ader lestret sich off dem marckte do wyr feyl habin is sey man ader fraw Dy yn vnß[er] czeche synt Der ist bestandin eyn ph[unt] wax [3]

Item wer eym Dem anderm seyn kauffman entfremt ader von eynes a[n]derm fragen zou ym ruffit der ist bestandein j ph[unt] wax

Vnd auch sal eyn yder meyst[er] machen Dy zentctigin gurtel noch eyne[n] eysin

Item Auch sal keyn meyst[er] machin keyn Ross wber al bey [halb] ph[unt] wax als offt eyn stöcke alß offt [halb] ph[unt] wax et cetera

Item keyn geselle ad[er] Junger Der Do yn mercktin ader yn dörfferm ler Jar gedynet hoth der sal von vns keyn fürderunge habm

Item ab wen eyn geselle würde arb[ei]ten yn eynem marcke ader yn eynem dorffe an not der sal auch von vns keyn fwderung habm

Item ab yrem eyn geselle nu[n] ab[er] ayn sal ju[n]ger der wider Dy mest[er] ader wid[er] Dy czech thete den sal man heymlich von hynne schaffen

Item keyn meyst[er] sal keynen ju[n]gen dyngen vnder drey ioren vnd sal ym nicht me zou dingen ven hemde vnd schw vnd wurde man das wrsatin Der das breche der ist bestandin Der hochsten buße sunder kan man das inkommen Das Der Junge also cleyde vnd also blos were Dennoch sal seyn mest[er] ym nischnichtin (?) gebm an der fyrmest[er] wissenn

Item keyn meyst[er] sal keynen iu[n]gen frey sagen her habe ym denne dy ler iar aws gedinet also her vordynget ist

Item wer Do macht Dy Sex ectigm [4] gurtel Der sal sy machin mit gantczem futerm vnd wer sy machet mit stwcken der ist vorfallm von ydem stöck eyn [halb] ph[unt] wax vnd in dy selben gurtel sal man keynen ryncken stechin ven gepalyrte rynglen etc.

Nu[n] wist mer libe herrn mer vor werfe[n] des hanthwercks halb hab wer für vns gründen mit samp des pfint auff dem Junge[n] hanthbar mit fraue[n] vnd manne[n] all zw offhen sol geen auf den tag dis liebe[n] hayligk sant Luca Ewangelist vnd das zw faln jarlich alle jar vnd gewannahyt sol seyn vnd den das nit helt auß manne[n] vnd fraue[n] der sol gebe[n] 1 ph[unt] wax

II.

Východoslovenské múzeum v Košiciach

No. 750.

Wir Ratmanne der Stat Cracow Bekennen offentlich mit deßm brife, daß vor vns in sitzendem Rate dy Eldsten geschwornen Czechmeister der Rymer vnser Stat habm bekant, das sy in Ir Czeche vnd in irem Hantwerg irr erbit halben eyn sulche gewonheit vnd haldung habm vnd halden, daß sy machen rosberg kynder gortel vnd allerley rosberg vnd machen ouch lbustgortel (?) cleynd vnd groß beslagen vnd unbeslagen eyn letczige vnd gencht vnd [...] vnd swarcz of ir gerime [...] eyn man komt; Czu geczeugniß ist vnser Stat sigil of desm brif gedruht. Begebm am Donarstage nest noch vnser frawen tag Purificationiß, In dem Virzenhundertsten vnd czwe vnd Zechczigsten iare cristi vnser libm hern.

Corrigator quod dicitur et. 1 177
Nota Anno dñi 1270 do
habe vobis firmenster dei p̄m̄er
reche mit vnd alt gelibet vnder en
ander im gesampel reche zu dem ersten
wer einen firmenster schafft in
der reche der hoch in meyster
guz gestroffte wude wer das thut
der ist bestanden der buße von idem
meyster 4 8
Item wenn die meyster schencken
wer seine vnder vns bruchst in
wortin oder mit wercken der ist
bestanden der höchsten büße
Item wer ein newe meyster wirt
sinn der sal kein erbe thum her
haben seine in die p̄diche Gemeine
wunde wirt